

– הטעם שהקלו בגט יותר, משום תקנת עגונות (רש"י. וע' פני יהושע). והרמב"ם הוסיף (גירושין א, כג) 'הואיל וחתימת העדים בגט – מדבריהם, כמו שבארנו'. ומשמע, שמשנה זו אינה אלא לרבי אליעזר, אבל לרבי מאיר ש'עדי חתימה כרתי' – אין מועילים חתימות כאלו. והקשו האחרונים מסוגיתנו, שהרי ב'סלקא דעתין' סברו שפסול ערכאות המוזכר בבריתא – מפני שעדי חתימה כרתי (וע' להלן), ועל אותה הברייתא אמרו 'למעוטי הא דתניא, עדים שאין יודעים...'/, אם כן משמע לכאורה שגם לרבי מאיר כשר לעשות כן? יש מי שכתב, שלפי ה'סלקא דעתין' יש לפרש 'למעוטי' – רק על עדים שאינם יודעים לקרוא, שקוראים לפניהם, שזה ודאי אינו אלא מדרבנן, ולכתחילה בלבד. אבל לענין החתימה – אכן גם בגט אין התר לדעת רבי מאיר. (מרחשת ח"ב, ליקוטים ב). (ודנו האחרונים, להלכה, שפוסקים אנו כרבי אליעזר, באופן שעדי מסירה אינם לפנינו וב'ד מסתמכים על עדי החתימה, מה דינם של החתימות הללו – ע' בית שמואל קל, כח וב'מרחשת' שם).

ציונים וראשי פרקים, לעיון

ז'כל השטרות העולים בערכאות של גויים אע"פ שחותמיהם גויים כשרין' – נחלקו הראשונים בענין זה; יש סוברים שהגוי כשר מן התורה לעדות בדיני ממונות, לפי שגם בני נח נצטוו על הדין. אלא שבדרך כלל פסולים מפאת חשש שקר – 'אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר' (ע' יבמות קכב. ב"ב מה). ובערכאותיהם אין חשש שקר, דלא מרעי נפשיהו. – כך היא שיטת רש"י כאן (כמוש"כ התוס' בב"ק פח. ד"ה יהא) ושיטת ספר החכמה ורבנו יקר (מובאים בהגהות אשר"י כאן. וע' באילת השחר' להלן יא – בהסברת שיטתם).

אולם רוב הראשונים חולקים (עתוס' כאן ולהלן י: ד"ה והא ובב"ק פח. רא"ש כאן; תורי"ד להלן י ובפסקיו שם: ועוד רבים), שהגוי פסול לעדות מכל וכל, שבעבד דוקא נחלקו תנאים אם נקרא 'אחיו' במצוות, אבל הגוי פשיטא שאינו בכלל 'אחיו'. ועוד, שסתמן רשעים הם, והרי אפילו בני ברית שכתוב בהם 'כולו זרע אמת' – נפסלין לעדות משום עבירה שבאה לידם, גויים לא כל שכן, ואין צריך הכתוב לפסולן. אלא שתקנו חכמים להאמינם בערכאות. ודוקא בדיני ממונות, שבהם הולכים לפעמים אחר ידיעת האמת אע"פ שאין יודעין אותו לפי כל הדקדוקים שמסרה לנו התורה, ואנו עדים בדבר, ועל ידיעתנו אנו סומכים, ולא על עדותם (תשב"ץ ח"א עה. וכעין זה שם בס' פג ד"ה ועכשיו. וכ"כ הרשב"א בשו"ת ה'מיוחסות' עד – הביאו התשב"ץ. וע' שו"ת רשב"ש תקכ שאין חילוק בין עובדי ע"ז לישמעאלים לענין זה

(ולענין עדות באיסורין, אין נפקותא בשאלה זו, שהרי אין צורך בתורת 'עדות' כלל, שעד אחד נאמן באיסורין, ואפילו פסולי עדות. אלא ששם דנים לפי משקל ההוכחה, וכדין גוי ה'מסיה לפי תומו' שנאמן. ואילו היינו צריכים לעדות – לא היה נאמן כלל, שהרי אינו בתורת איסורים, כשם שאינו עד בגטין וקידושין, כדאמרינן הכא – אג"מ יו"ד ח"א נה).

דף י

הערות ובאורים בפשט

ז'הא חזרה גופא איתא בקידושין' – פרש רש"י, לפי שהקידושין זכות לאשה, שאוסרין אותה על כל העולם. ויש לשאול, הרי ודאי מדובר שגלתה דעתה שחפצה להתקדש לו (שהרי שטר קידושין צריך להכתב לדעתה – ע' קדושין ט: ואה"ע לב), ואחרי שכן, למה לא ייחשבו הקידושין זכות בשבילה?

אכן, נחלקו האחרונים בדבר, אם מספיק בגילוי דעת האשה, שיהיה אפשר בגללו, לקדשה מתורת דין 'זכיה'. (בית שמואל' ואבני מילואים' – ריש סי' לו. והאבנ"מ לשיטתו בספר 'קצות החושן' שאין אומרים 'זכין מאדם' אלא 'לאדם'. אף כאן סובר שאין דין 'זכין' כלפיה, כי היא הרי מקנה את עצמה ולא קונה). ויש לדחות את הראיה מכאן – שאפשר שמדובר שאין עדים על כך שהסכימה לקידושין, אלא שהיא אומרת כן. ולכן יכול הבעל לחזור בו, כי רק כאשר יש עדות על גילוי דעתה, יכולה להתקדש מדין 'זכין' (כמו שצריכים עדים, עדי קיום, כששולחת שליח לקבל קידושין, בעת מינויו. אמנם, לענין כתיבת השטר לדעתה, אין צריך על כך עדות, שאין זה גמר הדבר, ואינו נידון כדבר שבערוה'). (מרחשת ח"ב י, ב)

'כל גט שיש עליו עד כותי – פסול, חוץ מגטי נשים... מצת כותי מותרת...' – כל הסוגיא הולכת כשיטת 'כותים' – גרי אמת הן, ולפני שגזרו עליהם להיות כגויים לכל דבריהם (כבחולין ו). (ראשונים).

'הצדוקים בזמן הזה, כמו הכותים באותו הזמן קודם שגזרו עליהם כעכו"ם, שהרי אין להם מדרשי חכמים ואינם מחזיקים בתורת גיטין וקדושין בישראל' (רמב"ם הל' עבדים ו,ו; פסקי ריא"ז כאן ה"ב י)

(ע"ב) 'עדי הגט אין חותמין זה בלא זה. מאי טעמא? אמר רב אשי: גזירה משום כולכם' – פרוש, שאם יחתמו זה שלא בפני זה, חוששין שמא אחר שחתמו שנים מהם, יתנוהו לאשה, ותסבור שהיא מגורשת בגט זה, ותנשא בו, והרי הבעל הקפיד שיחתמו כולם. וגזרו גם כשלא אמר 'כולכם', שיהיו נוכחים כולם בשעת החתימה. (תוס' לעיל ד"ה כי. וצ"ל שאין זו גזרה לגזרה, הגם שאפילו באמר 'כולכם' א"צ שיהיו נוכחים אלא מפני החשש שמא לא יחתמו כולם – דכולה חדא גזרה היא. וע' לרמב"ן פרושים אחרים בגזרה זו).

'לא שנא מכר לא שנא מתנה, בשלמא מכר...' – 'מכר' ו'מתנה' לאו דוקא, שהרי שייך שטר מכר שהוא שטר-קנין, ושטר מתנה שעשוי לראיה בעלמא, אלא לפי שסתם שטר-מכר לראיה וסתם שטר-מתנה לקניה, נקט בלשון זו. (ר"ן. וע' חזו"א (אה"ע פז, יג) שדן אם שטר מתנה הנעשה בערכאות, שכתוב בלשון ראיה, ובא לפנינו – אם יש להכשיר ולתלות שעשו קנין אחר המועיל. ועע"ש ובחידושי הגר"ח על הש"ס).

'אלא מתנה במאי קא קני לאו בהאי שטרא, והאי שטרא חספא בעלמא?' – לשיטת הראשונים (ע' לעיל בה"פ ט) שעכו"ם כשרים לעדות דבר תורה, צריך באור מאין הפשיטות ששטר קנין שחתומים בו גויים אינו אלא חספא, והלא בני עדות הם, שנצטוו על הדינים? ויש לומר, לפי שאינם בתורת קנין שטר, שהרי מקורו נלמד מ'ספר המקנה' שנאמר אצל ירמיהו, ושם – בישראל מדובר. וכמו שכתבו הראשונים, שכל קניינו אינו אלא בכסף. לפיכך, הגוי החתום בו, הרי הוא 'אינו בתורת' שטר, כשם שאמרו שאינו בתורת כריתות. (קצות החושן סח, א. וע' שבט הלוי ח"ד סוף קצד)

ציונים וראשי פרקים, לעיון

'אלא כי קתני מילתא דליתא בקידושין, מילתא דאיתא בקידושין לא קתני' – משמע מכאן, שפסול 'מחובר', כשם שישנו בגט כן הוא בשטר קידושין, ולכן לא מנו 'מחובר', שישנו גם בקידושין. והסיבה – לפי שהוקשה 'הויה' ל'ציאה'. וכן כתב רש"י. ואולם מצינו להרשב"א (בתשובה ח"א תר. וכ"מ שם בסוף תשובה אלף רלג) ששטר קידושין שנכתב במחובר

– כשר. וכתב שהגמרא מתפרשת בענין אחר, וסתם ולא פירש.

אמנם, במקומות אחרים (בתשובה אלף רכו, ובחידושיו כאן ובקידושיו, ברפ"ק. וכ"כ בשמו הר"ן שם, ותלמידו – ה'מגיד משנה' – ה'אישות ג,ג), כתב שהמקדש בשטר קידושין במחובר – אינה מקודשת. (וכבר העיר על כך הב"ח בהגהותיו על הר"ן, ריש קידושין). וכתבו הגר"א וה'חלקת מחוקק' (אה"ע לב) שהרשב"א חזר בו מדעתו הראשונה. וב'בני אהובה' (לרבי יונתן אייבשיץ) יישב, שיש לחלק בין מקדש בשטר מחובר, שאינו מועיל, כבגט שכתוב בו 'ונתן', ובין כתב שטר קידושין במחובר וקצצו וקידשה, שלענין דין 'מחוסר קציצה' – אין מקישים לגט. (לא ירדתי לעומק סברת החילוק). וע"ע באורך בשער המלך (אישות ג,ג). וכל זה אינו אמור לענין קידושי כסף בקרקע, שכתבו הראשונים שכשרים. ודוקא שטר קידושין הוקש לגט לענין מחובר. (ואכ"מ).

(ע"ב) 'דאי לאו דכותי חבר הוה, לא מחתים ליה מקמיה... אי הכי אפילו שאר שטרות נמי...
הכא נמי רווחא שבק...'

– ע' בתוס' ששאלו, הרי מתקיים כל השטר על פי עד אחד, ותרצו שכיון שהחשש כאן מדרבנן, אין לחוש לכך. (וברשב"א תירץ באופן נוסף, ע"ש).

(ע"ע בשו"ת הרשב"א (ח"א תרסג). והובא בב"י אה"ע קמ) שהוסיף על סברת התוס' את המלים 'ואליבא דרבי אליעזר'. ובדואי שאין כוונתו לר"א שעדי מסירה כרתי, שלא מסתבר כלל שמשמיענו חידוש גדול כלאחר יד, שלר"מ לא יהא נאמן, אלא צ"ל 'רבי אלעזר' (וכנראה פענחו את הראשי תבות בטעות) והכוונה לר"א דכותים (וע' בלשונו בחידושיו כאן). יצוין שאותה תשובה מופיעה כצורתה בח"ד רלא, ללא אותם שלש מלים).

מדברי התוס' למד הרמ"א (בשו"ת, סוף קי), שבכל קיום שטרות דרבנן, נאמן העד השני (שחתימתו כבר קויימה על פי שנים) להעיד שחתם לאחר העד הראשון, ודי בזה. שאם העד הראשון אינו ראוי, לא היה חותם זה אחריו. ואין צריך שיכיר חתימתו. (וראה בפרוש 'משמרות כהונה' (לרבי אברהם הכהן יצחקי, מחכמי תוניס) במה שהעיר על דבריו. וע"ע ע"ד התוס' באור שמח הל' מעשר יב, יז).

היו שרצו לדקדק מכאן, שזה שהצריכה תורה שני עדים, אין הטעם משום חשש שקר, אלא גזרת הכתוב היא, ולכן יועיל גם במקום שכל נאמנות העד האחד מבוססת על סמך העד השני. אלא שיש לדחות דברים אלו, שאין להוכיח מכאן, כאמור. (תוס' הרא"ש).

– יש לעיין מה מקשה 'אי הכי אפילו שאר שטרות' הרי יש לומר שהקלו בגט משום עיגונא (שהרי למה שכתבו התוס' אין כאן פסול מדאורייתא אלא חשש דרבנן) – ויש לומר, שכיון שחששו לשקר, אין להקל משום עיגונא (וע' מהר"ם שיף, ובמש"כ בדף ב: על 'רבי מאיר חייש למיעוטא').

'אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא. ואי בעית אימא: תני חוץ מכגיטי נשים' – יש מן הראשונים שפרשו, שהתירוץ השני חולק על דברי שמואל, שאין אומרים כאן 'דינא דמלכותא דינא'. ופסקו כלישנא בתרא, שאין מועיל שטר הנעשה בערכאות של גויים אלא בשטרי ראייה, ולא בשטרי קנין. (כן פסק הרי"ף בתשובה יד. וע' בדברי הרי"ף כאן. ובשו"ת שבט הלוי ח"ד קצד תמה עמש"כ בתומים, וצידד שהרי"ף פסק כשמואל, וכנראה אישתמטיה תשובת הרי"ף). וכך מורים דברי הרמב"ם (הל' מלוה ולוה כו, א). אמנם בתשב"ץ (ח"א קנח) חזר לפרש שדברי הרמב"ם אמורים במקום שאין הורמנא דמלכא לאותן ערכאות, ומדבר על עיקר הדין, אם יש ממש בשטרותיהן, ולא מצד 'דינא דמלכותא', ועוד (ע' שלטי הגבורים פרק 'חוקת הבתים').

והסבירו הראשונים, שאף ש'דינא דמלכותא דינא' – כלל מוסכם הוא על הכל, לפי התירוץ השני לא נאמר כלל זה אלא בדברים שיש בהם תועלת וטובת הנאה למלך, ולא בדברים שבין אדם לחברו שאינם שייכים למלכות עצמה. ולדעת שמואל, כיון שגם זה מחוקי כל מלכות, לדון על פי ערכאות, כלול הדבר בכלל 'דינא דמלכותא' אף ללא תועלת למלך. (ע' בחידושי הרשב"א; ובשו"ת שלו ח"ב שנו; ח"ו רנד ובמיזחוסות עד. וע' בכ"ז בתשב"ץ ח"א קנח. ויש מקום לסברא נוספת לכאורה: לא שייך 'דינא דמלכותא' אלא

לענין חיוב הגברא לציית לדיני המלך, אך לא ניתן ליצור דין 'שטר' ע"י דין המלכות. אגב, בדברי הרא"ש (להלן בדף יא. אות יא) משמע שגדר 'דינא דמלכותא' כאן, שהמלכות מחייבת שיהו כל השטרות נעשים בערכאות. ויל"ע).

אמנם, שיטת כמה ראשונים שאין כאן מחלוקת בין שני התירוץ, אלא התירוץ השני מוסיף שגם במקום שאין חק ורשות מאת המלכות לדון בערכאות, גם אז יש תוקף לשטרות הראיה שלהן מצד החזקה שאינם משקרים. אך גם לתירוץ זה, אם יש לערכאות סמכות על פי המלכות – דינא דמלכותא דינא (ע' ברמב"ן, ר"ן ורא"ש כאן). וגם אם נסביר שיש כאן מחלוקת, פסקו הרבה כדברי שמואל. (כן נוטה הרשב"א בתשובה ח"ב ריא. וכן פסק בח"ג סג עט ובח"ד קכו. 'וכן פסקו כל האחרונים' – תשב"ץ ח"ב קפת. ובשו"ת הרשב"א ח"ב ב נוטה כדעת הר"ף לפסוק כלישנא בתרא. וע' שו"ע חו"מ סח, א ובתומים שם)

כתבו הרבה ראשונים (הרשב"א בתשו' והתשב"ץ בכ"מ וריב"ש נא ומהרי"ק קפו, ועוד) שלא דנו על הכשר שטרי ערכאות של גויים אלא לענין הכשר העדים הנכרים, אבל כל שאר דיני השטר ודיני הראיות, נידונים הם על פי דיני ישראל, ולא עדיפים שטרות אלו על שטרות של ישראל. ויש חולקים על כך. (ע' רמ"א סח, סוף סעיף א. שסט, ח ובסמ"ע שם; ובאריכות בש"ך עג סקל"ט).

עוד דנו האחרונים לענין 'שטרי ערכאות' בנוגע להתר עגונות על פי כתבים רשמיים של המלכות / הצבא וכו', וסמכו גם בענין זה, במקרים שונים, על אותה חזקה דלא מרעי נפשיהו – ע' בזכר יצחק ח"א כה; אחיעזר ח"ג י. (וע"ע בשו"ת מהרי"ק (קכא) – לענין שטרות של ערכאות בדבר שבערוה).

דף יא

הערות ובאורים בפשט

'לפלוג וליתני בדידה, במה דברים אמורים בשמות מובהקין אבל שמות שאין מובהקין לא' – יש להבין, מה העדיפות לפלוגי בערכאות בין שמות מובהקין לשאינן מובהקין, מאשר חלוקת התנא בשמות מובהקין עצמם, בין ערכאות להדיוטות? ואפשר לומר שמקשה על הלשון 'לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט' שמשמע שבערכאות אין שום אופן שפסול. והרי גם בערכאות פסול בשמות שאין מובהקין. (ע' מהרש"ל, מהרש"א ומהר"ם ש"ף)

'אבל בשמות שאין מובהקין נעשה כמי שנעשו בהדיוט ופסולין' – יש שפרשו 'כמי שנעשו בהדיוט' על שאר שטרות דוקא ולא גט, והטעם שפסלו שאר שטרות בהדיוט, אף על פי שישנם עדי מסירה ושמות מובהקים – מחשש שאם נכשירם, יבואו להכשירם גם ללא עדי מסירה, שאנשים לא יבחינו בין ערכאות להדיוטות. (ע' תוס' ומהרש"א, ועוד). ויש שפרשו שהכוונה לגיטי נשים, שפסולין בשנעשו בהדיוט, הגם שיש לפנינו עדי מסירה ושמות מובהקים – מפני חשש גט המעושה שלא כדין, לפי חשודים בקבלת שוחד וידונו כפי שרירות לבם ולא כפי שיוורו דיני ישראל, מה שאין כן בערכאות. (תורי"ד ועוד).

'לא נחלקו אלא בזמן שנעשו בהדיוט, שרבי עקיבא מכשיר והכמים פוסלים' – שיטת התוס' והרא"ש שהמחלוקת כאן בעדי מסירה, אם גזרו על הדיוטות אטו ערכאות (שיבואו להכשיר גם ללא עדי מסירה) אם לא. אמנם, שיטת רש"י (כפי שדייק הרא"ש בדבריו) שמדובר ללא עדי מסירה. (ותמה הרא"ש על רש"י, מהי סברת רבי עקיבא? ואולי י"ל שמכשיר משום 'דינא דמלכותא', שחק המלכות להכשיר גם שטרי הדיוטות, וסובר ר"ע שאף שמצד דין תורה אין די בראיה זו, שהרי אין כאן חזקה דלא מרעי נפשיהו, מועיל להחשב